09/01/2020

Μητροπολίτης Ναυπάκτου: π. Γεώργιος Φλωρόφσκι – π. Ιωάννης Ρωμανίδης

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου

“Ο π. Γεώργιος Φλωρόφσκι ως διδάσκαλος και συνάδελφος του π. Ιωάννη Ρωμανίδη” – Του Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιεροθέου

Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκι ἦταν ἕνας κορυφαῖος θεολόγος τοῦ 20οῦ αἰῶνος, πού ἀπεκλήθη «πατέρας» τῆς θεολογίας τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ. Ἔχω μελετήσει σχεδόν ὅλα τά κείμενά του (στήν συνέχεια Φλωρόφσκι), τά ὁποῖα ἔχουν μεταφρασθῆ στήν ἑλληνική γλώσσα, καθώς ἐπίσης γνωρίζω ἐπαρκῶς καί τήν σκέψη τοῦ π. Ἰωάννου Ρωμανίδη (στήν συνέχεια Ρωμανίδη), ἑνός ἐπίσης κορυφαίου δογματολόγου τοῦ

20οῦ αἰῶνος, ὅπως φαίνεται στά κείμενα πού ἔχουν δημοσιευθῆ στήν ἀγγλική καί ἑλληνική γλώσσα, τίς προφορικές παρα-δόσεις του καί τίς πολύωρες συζητήσεις μας σέ θεολογικά καί ἐκκλησιαστικά θέματα. Αὐτό μοῦ δίνει τήν δυνατότητα νά γνωρίζω τά κοινά σημεῖα τῆς διδασκαλίας τους, ἀλλά καί τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματά τους.

Πάντοτε μέ προκαλοῦσαν θετικά οἱ μεγάλοι θεολόγοι καί πνευ-ματικοί πατέρες, καί βεβαίως ἔχω ἐκπλαγῆ ἀπό τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο θεολογοῦσαν καί ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ τους οἱ δύο μεγάλοι αὐτοί θεολόγοι τῆς ἐποχῆς μας, δηλαδή ὁ Φλωρόφσκι καί ὁ Ρωμανίδης. Οἱ σχέσεις τους πέρασαν ἀπό διάφορες φάσεις, ἤτοι σχέση δασκάλου καί μαθητοῦ, σχέση συναδέλφων καθηγητῶν, καί κατέληξε στό ὅτι ὁ πρώην μαθητής προχώρησε καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλη-σιαστικῆς ζωῆς καί ἐπεξέτεινε τίς ἀπόψεις τοῦ πρώην διδασκάλου του.

Στήν εἰσήγηση αὐτή θά ἀρκεσθῶ στό νά παρουσιάσω τίς ἀπόψεις τοῦ Φλωρόφσκι γιά τόν Ρωμανίδη καί μέσα ἀπό τόν Ρωμανίδη, ἀλλά καί τήν περαιτέρω ἀνάπτυξη τῶν ἀπόψεων του Φλωρόφσκι ἀπό τόν Ρωμανίδη πού ἦταν μαθητής του.

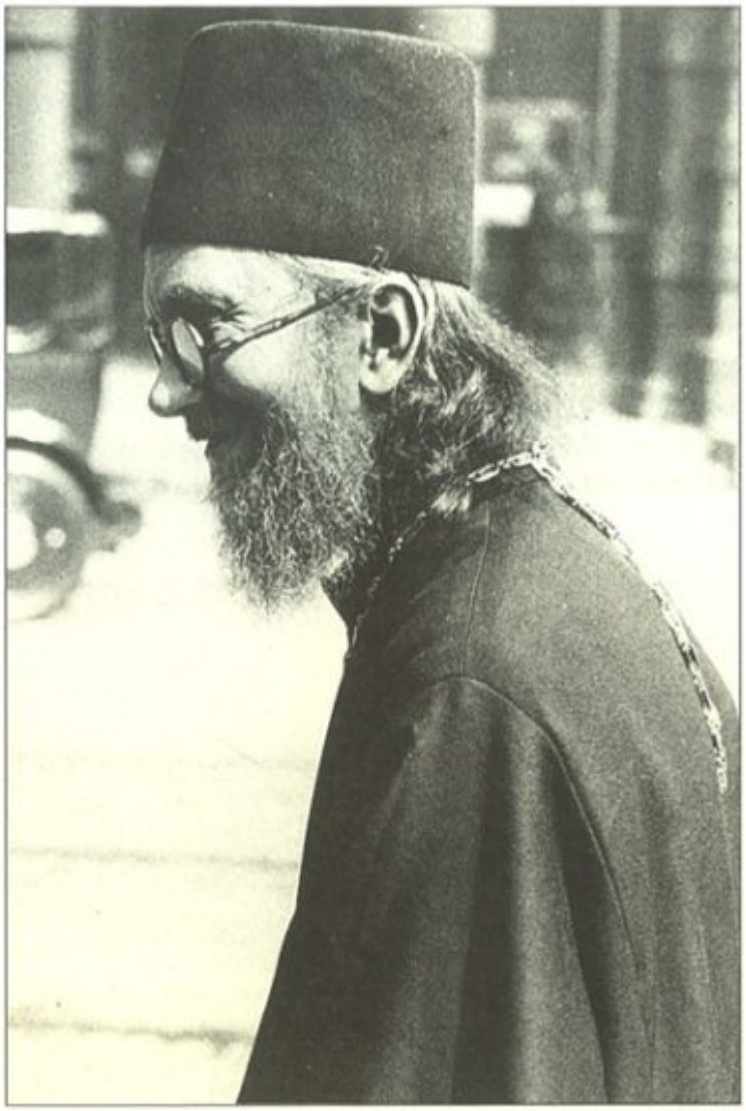

Ὁ πρωτοπρεσβύτερος π. Γεώργιος Φλωρόφσκι στό Ἐδιβοῦργο, τό 1937.

1. Ὁ Ρωμανίδης ἦταν ὁ «ὀξυνούστερος» μαθητής τοῦ Φλωρόφσκι

Ὁ Φλωρόφσκι ἦταν δάσκαλος μέ ὅλη τήν σημασία τῆς λέξεως. Εἶχε μελετήσει ἐπιμελῶς τούς Πατέρας τοῦ 4ου αἰῶνος καί προχώρησε στούς μετα-γενέστερους Πατέρας, ἀπέκτησε βαθειά γνώση τῆς πατερικῆς διδασκαλίας καί μετέφερε τό πνεῦμα τῶν Πατέρων στήν ἐποχή μας, χωρίς νά τό ἀλλοιώση.

Ὁ Ρωμανίδης συνάντησε τόν Φλωρόφσκι μετά τήν ἀπο-φοίτησή του ἀπό τήν Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης, καί μάλιστα κατά τήν διάρκεια τῶν σπουδῶν του στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Γέιλ καί τοῦ Κολούμπια. Στήν συνέχεια ἄκουε τίς παραδόσεις του στό Θεολογικό Ἰνστιτοῦτο

τοῦ Ἁγίου Βλαδιμήρου στήν Νέα Ὑόρκη, καί μέ τήν παρότρυνσή του πῆγε γιά σπουδές στό Παρίσι, τήν Γερμανία, τήν Ἀθήνα, ὅπου ἐκποίησε τήν θεολογική του διατριβή. Ἔπειτα, ἦταν ἐρευνητής στό Χάρβαρντ κάτω ἀπό τήν ἐπίβλεψη τοῦ Φλωρόφσκι καί συναδέλφου του στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Ρωμανίδης σέ διάλεξή του πού ἔδωσε πρός τιμήν τοῦ Φλωρόσφσκι, μετά τήν κοίμησή του, εἶπε:

«Εἶναι πράγματι μεγάλη τιμή γιά μένα νά εἶμαι προσκαλεσμένος ὡς πρῶτος ὁμιλητής σ' αὐτήν τήν νέα ἐτήσια διάλεξη πρός τιμή τοῦ πατρός Γεωργίου Φλωρόφσκι, τοῦ μεγαλύτερου ὀρθοδόξου πατερικοῦ θεολόγου τῆς ἐποχῆς μας, τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ καί πνευματικοῦ ὁδηγοῦ καί ἐμπνευστοῦ τῶν περισσοτέρων ἀπό μᾶς ἐδῶ, ἄμεσα ἤ ἔμμεσα» (Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου, π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, ἕνας κορυφαῖος δογματικός θεολόγος τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἱερά Μονή Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας) ἔκδοση Α΄ 2012, σελ. 395).

Διασώζονται μερικά κείμενα στά ὁποῖα φαίνεται ἡ ἄποψη τοῦ Φλωρό-φσκι γιά τόν Ρωμανίδη, τά ὁποῖα θά παρουσιάσω συνοπτικῶς στήν συνέχεια.

Γιά μιά ἀπό τίς πρῶτες μελέτες τοῦ Ρωμανίδη στήν ἀγγλική γλώσσα μέ τίτλο «Ἡ Ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία κατά τόν Ἀλέξη Χομιακώφ», γράφει ὁ ἴδιος ὁ Ρωμανίδης: «Ἄρεσε στόν Φλωρόφσκι αὐτό τό ἄρθρο τόσο πολύ, ὥστε τό διένειμε σέ συναδέλφους καί φοιτητές του στό Πανεπιστήμιο τοῦ Harvard», ὅταν ἦταν ἐκεῖ καθηγητής (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 404).

Ἀλλά ἐκεῖ πού φαίνεται καθαρότατα ἡ ἄποψη τοῦ Φλω-ρόφσκι γιά τόν Ρωμανίδη εἶναι σέ μιά ἐπιστολή πού ἀπέστειλε στόν π. Στανισλάβ, στίς 17 Δεκεμβρίου 1960. Στήν ἐπιστολή αὐτή ὁ Φλωρόφσκι, προφανῶς ἀπαντώντας σέ σχετικά ἐρωτήματα τοῦ π. Στανισλάβ, κρίνει διαφόρους θεολόγους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καί ἐξυμνεῖ πάνω ἀπό ὅλους τόν Ρωμανίδη. Τήν παραθέτω ὁλόκληρη:

«Ἀγαπητέ πάτερ Στανισλάβ,

Ἀπό καρδίας καὶ ἀμοιβαίως σᾶς συγχαίρω γιά τὴν ἐρχόμενη ἑορτή καὶ εὔχομαι τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ Νέον Ἔτος.

Μὲ χαροποιήσατε ἰδιαίτερα μὲ τὸ γράμμα Σας· γιὰ πολύ καιρό δὲν γράψατε καὶ δὲν ἤξερα τὶ νὰ σκεφτῶ.

Τὴν συλλογή τῶν τεσσάρων συγγραφέων δὲν ἔχω δῆ ἀκόμη, ἀλλά δὲν ἐμπιστεύομαι τὸν Ἀφανάσιεφ· αὐτός ἐν γένει εἶναι μᾶλλον "παλαιομοδίτικος φιλελεύθερος" καὶ δὲν αἰσθάνεται τὰ θεολογικά προβλήματα. Συνάμα εἶναι

ἰδιαίτερου γένους “κληρικόφρων”, στὸ στὺλ τοῦ Ρωσσικοῦ κοσμικοῦ κλήρου τοῦ προεπαναστατικοῦ καιροῦ. Ἂν καὶ διδάσκη κανονικό δίκαιο στὸ Ἰνστιτοῦτο τῶν Παρισίων, τὴν κανονική πραγματικότητα (ἤ ὀρθότερο τὴν πραγματικότητα τῆς κανονικῆς δομῆς τῆς Ἐκκλησίας) οὔτε βλέπει, οὔτε ἀναγνωρίζει.

Ὁ Meyendorff εἶναι ἐντελῶς ἄλλου τύπου καὶ χαρακτῆρος. Τὸ βιβλίο του εἶναι καλό, ἄν καὶ προσωπικά δὲν συμφωνῶ ἐντελῶς, περισσότερο στὸ ἱστορικό μέρος. Γράφτηκε γιὰ τὸ εὐρὺ κοινό καὶ εἶναι πολὺ ἀτελές κατὰ τόπους, ἰδιαίτερα στὸ περί τῆς “διαιρέσεως τῆς Ἐκκλησίας” (ὁ ρόλος τοῦ Μ. Καρόλου καὶ τὰ περὶ Καρόλου εἶναι ὀρθά, ἀλλά ὅλο τὸ θέμα κρίνεται ἀνεπιτυχῶς). Ἡ μελέτη τῆς σύγχρονης καταστάσεως τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἔγινε μὲ ἐπιδεξιότητα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ π. Meyendorff δὲν εἶναι μοντερνιστής. Τὰ δύο βιβλία του γιὰ τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ εἶναι πολύ καλά. Καὶ αὐτὸς εἶναι γνήσιος διανοούμενος, καλῆς σχολῆς. Εἶναι τώρα στὴν Νέα Ὑόρκη καὶ τὸ μισό καιρό τὸν διέρχεται στὴν Οὐάσιγκτον, στὸ Βυζαντινολογικό Ἰνστιτοῦτο τοῦ Dumbarton Oaks.

Δὲν πρόλαβα νά διαβάσω τὰ βιβλία τοῦ Εὐδοκίμωφ· πολὺ μὲ ἀπώθησε τὸ προηγούμενο βιβλίο του, ἐντελῶς φανταστικό καὶ συγκεχυμένο, ” Ἡ γυναίκα καὶ ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου” ποὺ ἐν τῷ μεταξὺ ἐξέδωσε τὸ Casterman (!). Ὁ Εὐδοκίμωφ συνεχίζει τὴν παράδοση τοῦ π. Σεργίου Μπουλκάκωφ καὶ παρὰ τίς ἁγιοπατερικές παραπομπές δὲν ἀκολουθεῖ τὸ πνεῦμα τῶν ἁγίων Πατέρων.

Μήπως λαμβάνετε τὸ ὀρθόδοξο περιοδικό τῶν Παρισίων Contacts; Τὸ ἐκδίδει ὁμάδα Γάλλων ὀρθοδόξων καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια ἔγινε σοβαρό καὶ ἐνδιαφέρον· ἰδιαίτερα τὰ ἄρθρα τοῦ Λόσκυ, Βλαδιμήρου Νικολάγιεβιτς, καὶ τοῦ Olivier Clıment (προσέξτε ἐπίσης τὸν “κήρυκα” τῆς ἐξαρχίας τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας στό Παρίσι, ποὺ πρέπει νὰ βρίσκεται στὴν βιβλιοθήκη Σας). Ὁ Olivier Clıment προσῆλθε στὴν Ὀρθοδοξία, ἀλλά προσωπικά δὲν τὸν γνωρίζω καὶ τὸ γαλλικὸ βιβλίο του γιὰ τὸ μυστήριο τῆς ἱστορίας δὲν μὲ ἱκανοποιεῖ. Εἶναι νέο τὸ φαινόμενο στὸν καιρό μας –ἡ προσέλευση στὴν ὀρθοδοξία σειρᾶς διανοουμένων, Γάλλων καὶ Ἄγγλων– οἱ ὁποῖοι γράφουν γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία καὶ ἀγωνίζονται νὰ ἐκφράσουν τὴν ὀρθόδοξη παράδοση, ὄχι πάντοτε ἐπιτυχῶς. Βλέπε γιὰ παράδειγμα τὸν Ph.Sherard, “Ἡ Ἑλληνική Ἀνατολὴ καὶ ἡ Λατινική Δύση, μελέτη στὴ Χριστιανική Παράδοση”, Oxford University Press, 1959. Τὸ βιβλίο του γιὰ τὸν Ἄθωνα ἀντιθέτως εἶναι πολύ καλό.

Γενικῶς ὁμιλοῦντες, εἶναι λίγες οἱ θεολογικές δυνάμεις ποὺ ὑπάρχουν στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία σήμερα. Ἐναποθέτω τὶς ἐλπίδες μου στὸν μαθητή μου, π. Ἰωάννη Ρωμανίδη, ποὺ συνέγραψε πρὶν ἀπό τρία-τέσσερα χρόνια ὑπέροχη διδακτορικὴ διατριβὴ γιὰ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, σπουδὴ στούς δύο πρώτους αἰῶνες (Ἑλληνικά, στὴν Ἀθήνα) καὶ τώρα ἐργάζεται κοντὰ μου γιὰ διδακτορικὸ

στὴν φιλοσοφία στὸ Harvard.

Σὲ αὐτόν, ἀντιθέτως, (σημ. ἐκδότου. Σέ ἀντίθεση μέ τούς Γάλλους καί τούς Ἄγγλους Ὀρθοδόξους θεολόγους πού ἔκρινε) ὑπάρχει μᾶλλον ἡ τάση πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς “ἀπομονώσεως” – ἀποστροφή ἀπὸ τὴν Δύση σὲ ὅλα καὶ ἀπομόνωση στὴν Βυζαντινή Παράδοση, ἀλήθεια, ὅμως παραμένοντας στὸ ἐπίπεδο τῆς γνήσιας Θεολογικῆς κουλτούρας καὶ τῆς βαθιᾶς ἐκκλησιαστικότητας» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 88-89).

Αὐτή ἡ κρίση τοῦ Φλωρόφσκι εἶναι ἕνας ὕμνος γιά τόν Ρωμανίδη.

Μιά ἄλλη κρίση τοῦ Φλωρόφσκι γιά τόν Ρωμανίδη προέρ-χεται ἀπό ἕναν μαθητή καί τῶν δύο, τόν π. Ἀνδρέα Δημότση, ὅταν σπούδαζε θεολογία στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, καί καταγράφεται σέ ἐπιστολή πού μοῦ ἀπέστειλε (21-9-2011).

Γράφει, μεταξύ τῶν ἄλλων:

Ὁ Ρωμανίδης «ἐθαύμαζε τά συγγράμματα τοῦ πατρός Φλωρόφσκι καί μοῦ ἔλεγε ὅτι ἄναψαν τήν φλόγα τῆς ἀγάπης καί ἐκτιμήσεως γιά τό ὀριστικό ἔργο τῶν ἀρχαίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἔθεσαν τά θεμέλια τῆς πίστεως γιά τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ὁ πατήρ Ρωμανίδης ἰσχυρίζετο ὅτι ἡ μέχρι τότε θεολογία τῆς Ἐκκλησίας μας εἶχε πολύ ἐπηρεασθῆ ἀπό τήν θεολογίαν τῆς Δύσεως, ἰδιαιτέρως τήν σχολαστικήν θεολογίαν. Ἡ ἐπιρροή αὐτή προῆλθε κατά τήν γνώμην του ἀπό τό γεγονός ὅτι πολλοί καθηγηταί τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας εἶχαν μελετήσει εἰς τάς Σχολάς καί τά Πανεπιστήμια τῆς Δύσεως καί ἐκεῖ ἐδέχθηκαν τήν ἐπίδρασιν ἑτεροδόξου φρονήματος. Ὁ πατήρ Ρωμανίδης μοῦ ἔλεγε ὅτι ὁ πατήρ Φλωρόφσκι, ἦτο πρωτοπόρος εἰς τήν προσπάθειαν νά ἀνάψη ἐκ νέου τό ἐνδιαφέρον καί τήν προσοχή τῶν νεωτέρων ὀρθοδόξων θεολόγων εἰς τάς πραγματικάς πηγάς τῆς σωστῆς ὀρθοδόξου θεολογίας πού ηὑρίσκοντο εἰς τά συγγράμματα τῶν πατέρων καί ἀσκητῶν τῆς Ἐκκλησίας καί εἰς τά βιώματα τῶν ἁγίων της. Ὁ πατήρ Ρωμανίδης πολλάκις μοῦ ἔλεγε μάλιστα ὅτι τό ἔργο του ἦτο νά συνεχίση καί νά φέρη σέ ἀποπεράτωσι αὐτό τό ὁποῖο ὁ πατήρ Φλωρόφσκι εἶχε ἀρχίσει. Ὁ πατήρ Ρωμανίδης μάλιστα πολλάκις ἐζητοῦσε τήν γνώμην τοῦ γέροντος ἐπί θεμάτων, καί ἀμφιβάλλω ἄν ποτέ διαφωνήσανε ἐπί ἑνός θέματος» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 91-92).

Ἀλλά καί ὁ Φλωρόφσκι τοῦ ἔλεγε γιά τόν Ρωμανίδη:

«Ὁ δέ πατήρ Φλωρόφσκι, χωρίς ἀμφιβολία, ἦτο θαυμαστής τοῦ ἔργου τοῦ πατρός Ρωμανίδη καί ἔτρεφε τά συναισθήματα τῆς πατρικῆς ἀγάπης καί ἐκτιμήσεως ἀπέναντί του. Ὁ πατήρ Φλωρόφσκι τόν θεωροῦσε διάδοχό του εἰς τό ἔργο τῆς ἀλλαγῆς ὁλοκλήρου τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς συγχρόνου καί μέχρι τότε

δυτικιζούσης ὀρθοδόξου θεολογίας. Ἐκτός ἀπό τήν ἀπελευθέρωσι τῆς θεολογίας μας ἀπό τάς ἐπιδράσεις τῶν ἑτεροδόξων, αὐτό πού ἐκτιμοῦσε ἰδιαίτερα ὁ πατήρ Φλωρόφσκι ἦτο ἡ ἔντονη προσπάθεια τοῦ πατρός Ρωμανίδη νά τονίση ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος θεολογία δέν εἶναι ἁπλῶς μιά διανοητική ἄσκησις ἤ γνῶσις, ἀλλ' ἀντιθέτως εἶναι ἕνα βίωμα πού ἐπιδρᾶ στό βαθύτερο μέρος τοῦ εἶναι μας, καί μᾶς ὁδηγεῖ, βαθμηδόν καί κατ' ὀλίγον πρός τήν θέωσιν. Ἡ θεολογία αὐτή, ἐπομένως, δέν εἶναι μία ἁπλή ἐπιστήμη, ἀλλά τοὐναντίον, εἶναι μία ζωή καί ἐμπειρία ὁλόκληρη, ἡ ὁποία ἔχει ἀρχή, ἀλλά, χάριν Θεοῦ, δέν ἔχει τέλος. «Πρόσεχε, υἱέ μου», μοῦ ἔλεγε ὁ πατήρ Φλωρόφσκι, «αὐτά πού σοῦ διδάσκει ὁ πατήρ Ἰωάννης ὄχι μόνον θά σώσουν τήν ψυχή σου, ἀλλά θά σέ κάνουν φάρο τῆς Ὀρθοδοξίας σέ ἕναν κόσμο πού σπαράσσεται ἀπό τήν ἀφομοίωσιν καί τόν σχετισμόν. Ἡ ἀποστολή σου ὡς ἱερεύς θά εἶναι νά διδάξης τήν ἀλήθειαν πού μένει στούς αἰῶνες, καί αὐτή τήν ἀλήθειαν θά τήν μάθης ἀπό τόν πατέρα Ἰωάννην».

Ἐπί πλέον, ὁ πατήρ Φλωρόφσκι ἐκτιμοῦσε ἰδιαίτερα τό γεγονός ὅτι ὁ πατήρ Ρωμανίδης ἦτο ἄφοβος μαχητής ὑπέρ τῆς Ὀρθοδοξίας. Αὐτός μοῦ ἐξήγησε ὅτι δέν ἐδίστασε νά παλέψη ὁ πατήρ Ρωμανίδης μέ τά τότε μεγαλύτερα ἀναστήματα τῆς θεολογίας τῆς ἐποχῆς του, ὅπως τόν Παναγιώτην Τρεμπέλαν καί ἄλλους. Ἐδέχθηκε τίς φοβερές ἀπειλές καί πιέσεις των καί παρέμεινε ἀμετακίνητος εἰς τήν ὑπεράσπισιν τῆς πίστεως. Ἦτο ριζοσπάστης, ἀλλά ὅλως ἀπροσδόκητα ἦτο συνάμα καί ὑπερασπιστής τῆς ἀρχαίας καί γνησίας παραδόσεως καί ὄχι ἑνός νέου καί συγχρόνου θεολογικοῦ φρονήματος. Ἦτο ἐν ὀλίγοις, μοναδικός» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 92-93).

Μάλιστα, ὁ ἴδιος πού τούς εἶχε καθηγητές τούς ἀποκαλεῖ ὡς «τούς δύο κορυφαίους ἄνδρες πού ἦταν ἴσως οἱ μεγαλύτεροι θεολόγοι τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 93).

Μιά ἄλλη μαρτυρία προέρχεται ἀπό τόν π. Γεώργιο Δράγα, καθηγητή τῆς Θεολογικῆς Σχο-λῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης, πού ἦταν μαθητής τοῦ Φλωρόφσκι καί γνωστός τοῦ Ρωμανίδη, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ἡ «σχέση τους ἦταν σχέση ἀγαστή καί πατερική». «Ὁ πρῶτος (Ρωμανίδης) ἔβλεπε τό δεύτερο (Φλω-ρόφσκι) ὡς ἀκαδημαϊκό καί πνευματικό μέντορα, καί ὁ δεύτερος (Φλωρόφσκι) ἀπέβλεπε στόν πρῶτο (Ρωμανίδη) ὡς τόν συνεχιστή τῆς θεολο-γικῆς πορείας πού ἔτεμε ἐκεῖνος, δηλαδή τήν "νεο-πατερική σύνθεση", ἡ ὁποία σηματοδοτοῦσε τόν τρόπο τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς ὀρθόδοξης ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας ἀπό τά δίχτυα τῆς "ψευδομόρφωσης" πού εἶχε ὑποστῆ λόγῳ τῆς ἀνά-μειξής της μέ ἑτερόδοξα σχήματα καί στοιχεῖα» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 95). Ἡ γνωριμία δέ πού εἶχε ὁ π. Γεώργιος Δράγας μέ τούς δύο, ὅπως γράφει, «ἐπιβεβαίωσε στήν ἀντίληψή μου τήν πνευματική θεολογική συγγένεια τῶν δύο

τούτων ἀνδρῶν» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 96).

Μιά ἄλλη μαρτυρία προέρχεται ἀπό τόν Πρωτοπρ. π. Στέφανο Ἀβραμίδη, πού γνώρισε καί τούς δύο ἀπό τήν Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης. Σέ ὁμιλία του μέ τίτλο «Ὁ διδάσκαλός μου π. Ἰωάννης Ρωμανίδης καί ὁ πνευματικός μου π. Γεώργιος Φλωρόφσκι», μεταξύ ἄλλων γράφει: «Ὡς γνωστόν, ὁ π. Ἰωάννης εἶχε σάν Πνευματικό Πατέρα, διδάσκαλο καί μέντορα τόν π. Γεώργιο Φλωρόφσκι».

2. Μερικές ἀπόψεις τοῦ Φλωρόφσκι, ὅπως διασώζονται σέ ἐπιστολές τοῦ Ρωμανίδη

Ερευνώντας νά βρῶ ἀρχειακό ὑλικό, ὅταν συνέτασα τήν θεολογική βιογραφία τοῦ Ρωμανίδη, βρῆκα στό Πανεπιστήμιο τοῦ Πρίνστον ἐπιστολές πού ἀπέστειλε ὁ Ρωμανίδης στόν Φλωρόφσκι καί παρέμεναν στό ἀρχεῖο τοῦ δευτέρου. Πρόκειται γιά 25 ἰδιόχειρες ἐπιστολές τοῦ Ρωμανίδη στόν Φλωρόφσκι, χωρίς, ὅμως, νά ὑπάρχουν καί οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Φλωρόφσκι πρός τόν Ρωμανίδη, οἱ ὁποῖες θά ἦταν ἀρκετά ἐνδαφέρουσες (βλ. ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 37-157).

Στίς ἐπιστολές αὐτές τοῦ Ρωμανίδη ὑπάρχουν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα γιά τήν ἐπικοι-νωνία καί τήν σχέση μεταξύ τους, ἀλλά καί τίς ἀπόψεις τοῦ Φλωρόφσκι γιά διάφορα θεολογικά καί ἐκκλησιαστικά θέματα. Ἀναλύοντας, μάλιστα, τίς ἐπιστολές αὐτές δημιούργησα μιά ἰδιαίτερη ἑνότητα μέ τίτλο «μαθητής, σύνοικος, καθοδηγητής καί συνάδελφός του», στήν ὁποία ἑνότητα φαίνεται ἀνάγλυφα αὐτή ἡ στενή σχέση μεταξύ καθηγητοῦ καί μαθητοῦ, ἀλλά καί ἱκανῶν συνομιλητῶν. Σέ ὅλες τίς ἐπιστολές φαίνεται καθαρά ὅτι ὁ Ρωμανίδης τόν ἐνημερώνει γιά ὅλα τά θέματα, τοῦ μεταφέρει πληροφορίες, τοῦ γράφει τίς ἀπόψεις του γιά θεολογικά ζητήματα καί ζητᾶ τίς δικές του. Σπάνια συναντᾶ κανείς μιά τέτοια γραπτή ἐπικοινωνία μεταξύ μαθητοῦ καί καθηγητοῦ, ἀλλά καί γενικά μεταξύ δύο θεολόγων.

Στίς ἐπιστολές αὐτές ὑπάρχουν μερικές εἰδικότερες ἀναφορές πού δείχνουν τίς σκέψεις τοῦ Φλωρόφσκι, τίς ὁποῖες συζητοῦσε μέ τόν Ρωμανίδη.

Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 18 Ἰουλίου 1954 φαίνεται ὅτι ὁ Φλωρόφσκι σκεπτόταν γιά τό πῶς θά ἐκφρασθῆ ἑνωμένη ἡ Ὀρθόδοξη θεολο-γία.

«Εἶναι πολὺ ἐνθαρρυντικὲς ὅλες οἱ σκέψεις σας γιὰ τὴν Ἑνωμένη Ὀρθοδοξία στὸ γράμμα σας. Τοὐλάχιστον ἔχουν ἀρχίσει νὰ διαδίδωνται αὐτὲς οἱ σκέψεις. Ἐλπίζω νὰ λυθοῦν σταδιακὰ τὰ προβλήματά σας μὲ τὶς ἑλληνικὲς ὑπεκφυγές. Ἡ ἰδέα ἑνὸς

ὀρθόδοξου κολλεγίου ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν ἀκούγεται ὑπέροχη, ἀλλὰ ὄχι ἀρκετὰ προχωρημένη γιὰ νὰ ἀνταποκριθῆ στὶς ἄμεσες ἀνάγκες μας» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 106).

Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 8 Αὐγούστου 1957 ὁ Ρωμανίδης συμφωνεῖ μέ τίς ἀπόψεις τοῦ Φλωρόφσκι γιά τήν κατάσταση στήν ὁποία βρίσκεται ἡ σύγχρονη θεολογική κατάσταση. Γράφει:

«Αὐτὰ ποὺ λέτε γιὰ τὴν σύγχρονη θεολογικὴ κατάσταση εἶναι πολὺ ἀληθινά. Εἰδικὰ στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑφίσταται θεολογία ἐκ πεποιθήσεως. Ὑπάρχει μόνο θεολογία τῆς ἀγορᾶς. Ἡ θεολογία ἀποτελεῖ ἁπλῶς μέσον γιὰ ὑψηλότερο μισθό, γιὰ νὰ γίνη κάποιος δάσκαλος, καθηγητὴς Πανεπιστημίου ἢ Ἐπίσκοπος. Αὐτοὶ ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν θεολογία ἐκ πεποιθήσεως δὲν εἶναι οὔτε μιὰ χούφτα» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 114).

Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 25 Μαρτίου 1958, ὁ Ρωμανίδης συμφω-νεῖ μέ τόν Φλωρόφσκι γιά τήν κατάσταση πού ἐπικρατεῖ στό Θεολογικό Ἰνστιτοῦτο τοῦ Ἁγίου Σεργίου στό Παρίσι καί γενικά γιά τίς ἐπικρίσεις του γιά τήν σύγχρονη θεολογία. Γράφει ὁ Ρωμανίδης:

«Εἶμαι καὶ ἐγὼ ἐπίσης ἀηδιασμένος ἀπὸ τὴν σύγχρονη θεολογία. Ἡ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα εἶναι κρίσιμη καὶ πολὺ χειρότερη στὴν Χάλκη. Τὰ σχόλιά σας γιὰ τὸ Παρίσι εἶναι ἀπροσδόκητα παρόμοια μὲ τὴν δική μου γενικὴ ἐντύπωση. Ὅταν ἔδινα τὶς ἐξετάσεις μου στὴν ρωσική φιλοσοφία ἐνώπιον τοῦ καθηγητικοῦ σώματος, ἔμαθα πολλὰ πράγματα. Τὸ εἰδικότερο θέμα μου ἦταν ὁ Ἀλέξης Χομιακώφ καὶ ἡ θέση μου ἦταν ὅτι δὲν ὑπάρχει μοντέρνα ὀρθόδοξη καὶ ρωσο-ὀρθόδοξη φιλοσοφία εἴτε κοινωνικὴ εἴτε ὁτιδήποτε ἄλλο. Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία εἶναι μιὰ ἀπαίτηση στὴν συνολικὴ ζωὴ ἑνὸς ἀνθρώπου καὶ, συνεπῶς, ἕνα πρόσωπο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μισὸς Ὀρθόδοξος καὶ μισὸς φιλόσοφος ταυτόχρονα. Οἱ καθηγητὲς Zankorski καὶ Kartashoff ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἔκαναν τὶς περισσότερες ἐρωτήσεις καὶ συνέχιζαν τὴν συζήτηση. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ὑποστήριζαν μιὰ ἰδιαιτερότητα τῆς ρωσικῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ὅτι δηλαδή ἀποτελεῖ πρόοδο σὲ σχέση μὲ τὴν πατερικὴ θεολογία καὶ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ αὐτήν. Ἐπιχειρηματολόγησα ἐναντίον τῆς θέσης τους καὶ τελικὰ τὸ ἐπιχείρημά τους περιορίστηκε στὴν ἰδέα τῆς «sobornost», τῆς «συντροφικότητας» {togetherness} γιὰ τὴν ὁποία ἰσχυρίσθηκαν ὅτι ἦταν καθαρὰ ρωσική. Ἀπάντησα λέγοντας ὅτι σὲ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια ὁ κεντρικὸς ναὸς πάντα ὀνομάζεται καθολικόν, ὅρος ποὺ ποτὲ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἑρμηνευθῆ ὡς universal. Μετὰ ἀπὸ τέτοια συζήτηση ἐξεπλάγην ποὺ οἱ καθηγητὲς ψήφισαν βαθμὸ Α΄ στὴν ἐξέταση» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 123-124).

Ἀλλά τό ἴδιο συνάντησε καί στήν Ἑλλάδα. Μαθημένος ὁ Ρωμανίδης ἀπό ὅσα

διδάχθηκε ἀπό τόν Φλωρόφσκι ὅλα τά ἔβλεπε παράξενα, γι’ αὐτό γράφει στήν ἴδια ἐπιστολή (25-3-1958):

«Ἡ θεολογικὴ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα εἶναι μιὰ μείζων καταστροφή. Οἱ μόνοι σωστοί Ὀρθόδοξοι ποὺ συνάντησα ἦταν λίγοι μοναχοὶ στὸ Ἅγιον Ὄρος ποὺ ἀπεχθάνονται … τὰ Πανεπιστήμια, γενικὰ, καὶ ὄντως σκέφτονται μὲ πατερικοὺς ὅρους. Αὐτὸ τὸ κάνουν ἀκόμη καὶ οἱ πιὸ ἀδαεῖς μοναχοί. Τὸ μόνο μειονέκτημά τους εἶναι ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἀποκομμένοι ἀπὸ τὶς σύγχρονες μορφὲς τῆς δυτικῆς θεολογίας. Ἂν πρόκειται νὰ ἔλθη ποτὲ μιὰ θεολογικὴ ἀναγέννηση στὴν Ἑλλάδα θὰ προέλθη ἀπὸ τὶς μοναστικὲς κοινότητες» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 124).

Στήν ἴδια ἐπιστολή του ἀναφέρεται στήν ἄποψη τοῦ Φλωρόφσκι ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἑρμηνεύεται Χριστολογικά καί ὄχι Τριαδολογικά, ὅπως δυστυχῶς κάνουν πολλοί θεολόγοι καί στήν ἐποχή μας. Γράφει:

«Ἡ περιγραφή πού κάνετε τῆς ἐπιθυμίας κάποιων νὰ χρησιμοποιοῦν μιὰ Τριαδικὴ διατύπωση ἀντὶ γιὰ τὴν τρέχουσα Χριστολογικὴ εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς μυωπίας τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων πολυμαθῶν» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 125).

Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 7 Ἀπριλίου 1958 ἀναφέρεται στήν βασική διδασκαλία τοῦ Φλωρόφσκι γιά τήν ἐπιστροφή μας στήν διδασκαλία τῶν Πατέρων. Γράφει:

«Σήμερα στὴν Ἑλλάδα ὁ Ἀνδροῦτσος ἐπικρίνεται ἀνοιχτὰ καὶ ἀποκηρύσσεται ἀπὸ πολλοὺς πρώην θαυμαστές. Πιστεύω ὅτι ἔχετε πάρα πολλὰ ποὺ θὰ μπορούσατε νὰ συνεισφέρετε στὴν ἐπιστροφὴ τῆς Ἑλλάδας στοὺς Πατέρες, διότι στὴν Ἑλλάδα θεωρεῖσθε ἀδιαμφισβήτητα ὡς ὁ κορυφαῖος θεολόγος μας καὶ ἡ γνώμη σας γίνεται πάντοτε σεβαστή. Βλέπετε, πολλοὶ Ἕλληνες θεολόγοι ἀντιλαμβάνονται ἐπιτέλους ὅτι ἡ ρίζα τῶν προβλημάτων μας εἶναι πραγματικὰ ἡ κακὴ θεολογία» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 126).

Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 21 Αὐγούστου 1959 ὁ Ρωμανίδης ἀπαντᾶ σέ ἐπιστολή τοῦ Φλωρόφσκι ὅτι θά τόν τιμήση ἡ Θεολογική Σχολή Θεσσαλο-νίκης ὡς ἐπίτιμο διδάκτορα, συγχρόνως τοῦ ἐξέφραζε τίς δυσκολίες πού συναντοῦσε. Τοῦ γράφει ὁ Ρωμανίδης:

«Προσωπικὰ αἰσθάνομαι ἔντονα ὅτι θὰ πρέπει νὰ κάνετε ὑπομονὴ καὶ νὰ ἀνεχθῆτε τὴν κατάσταση, διότι εἶμαι σίγουρος ὅτι οἱ πολλοὶ Κληρικοὶ καὶ ἡ νεολαία, ποὺ προσβλέπουν σὲ ἐσᾶς γιὰ καθοδήγηση καὶ ὡς σύμβολο, θὰ ὠφεληθοῦν περισσότερο ἂν διατηρήσετε τὶς ἐπαφές σας μὲ τοὺς Ἕλληνες. Τώρα ποὺ θὰ λάβετε τὸ πρῶτο σας ὀρθόδοξο διδακτορικὸ καὶ μάλιστα ἑλληνικό, αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἀποτελῆ ἐπαρκῆ ἀπόδειξη γιὰ ἐσᾶς γιὰ τὸ πόσο πολύ σᾶς ἐκτιμοῦν οἱ Ἕλληνες. Μὲ

συγχωρεῖτε ποὺ ἀκούγομαι σὰν νὰ δίνω συμβουλές, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι τὰ πράγματα θὰ ἀλλάξουν σταδιακὰ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ στὸ τέλος θὰ εἴμαστε εὐχαριστημένοι ποὺ ἤσασταν ὑπομονετικός» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 147).

Στήν ἐνότητα αὐτή θά παραθέσω καί τήν ἄποψη τοῦ Φλωρόφσκι γιά τό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπως διασώζεται ἀπό τόν Ρωμανίδη.

Ὁ Φλωρόφσκι συμμετεῖχε στήν Ἐπιτροπή «Πίστη καί Τάξη» πού εἶχαν δημιουργήσει οἱ Προτεστάντες, ἡ ὁποία ἀργότερα ἐντάχθηκε στό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅταν ἱδρύθηκε τό 1948. Συνέχιζε δέ νά συμμετέχη ὡς ὀρθόδοξος θεολόγος στήν Ἐπιτροπή «Πίστη καί Τάξη» καί στίς Γενικές Συνελεύσεις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Κυρίως ἀπέβη ἡ κυρίαρχη μορφή ἀπό πλευρᾶς Ὀρθο-δόξου Ἐκκλησίας στήν Β΄ Συνέλευση τοῦ Παγκοσμίου Συμβου-λίου τῶν Ἐκκλησιῶν, στό Ἔβανσον, τό 1954, ἀφοῦ αὐτός ἐπελέγη νά ὁμιλήση ἀπό τήν Ὀρθόδοξη Ἀντιπροσωπεία. Γράφει ὁ βιογράφος του Andrew Blane: Ὁ Φλωρόφσκι «ἀναδείχθηκε μετά τή Συνέλευση στό Ἔβανστον σέ μιά ἀληθινά διεθνῆ ἐκκλησιαστική μορφή» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 50-51).

Διασώζονται δύο κείμενα τοῦ Ρωμανίδη, στά ὁποῖα ἀποτυπώνεται ἡ μετέπειτα ἄποψη τοῦ Φλωρόφσκι γιά τό πῶς ἐξελίχθηκε τό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν.

Τό ἕνα κείμενο προέρχεται ἀπό μιά διάλεξη πού ἔδωσε ὁ Ρω-μα-νίδης στό Θεολογικό Ἰνστιτοῦτο τοῦ ἁγίου Βλαδιμήρου πρός τιμή τοῦ Φλωρόφσκι. Λέγει:

«Κατά τήν μακρόχρονη διάρκεια τοῦ στενοῦ δεσμοῦ μας ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκι –αἰωνία του ἡ μνήμη– συχνά συζητοῦσε τό θέμα τοῦ Π.Σ.Ε. Ἄν καί οἱ συζητήσεις μας ἦσαν ἐνδεικτικές, ἦταν φανερό ὅτι ἀπέδιδε ἐλάχιστη σπουδαιότητα στήν ὀργανωτική δομή τοῦ Π.Σ.Ε. Ὅμως, εἶχε ἀντιληφθῆ τό δικαίωμα τοῦ Π.Σ.Ε. νά ἀσκῆ ἐξουσία ἀνεξάρτητα ἀπό τή γνώμη τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Παραπονιόταν ὅτι παραμεριζόταν πρός χάρη ἄλλων ὀρθοδόξων,οἱ ὁποῖοι ἀνταποκρίνονταν περισσότερο στίς ἀπαιτήσεις τοῦ Π.Σ.Ε. Ὁ π. Γεώργιος συνεχῶς παραπονιόταν ὅτι τό Π.Σ.Ε. ὑφίστατο μιάν ἀλλαγή, τήν ὁποία ἀπέδιδε στήν ἱδρυματοποίησή του καί στό ὅτι στεγαζόταν στό νέο του κεντρικό κτίριο στή Γενεύη. Τό ὅτι τό Π.Σ.Ε. ἔχει ἀλλάξει, ἐξακολουθεῖ νά εἶναι τό προσφιλές θέμα ὁρισμένων καθηγητῶν μέχρι σήμερα» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 395).

Τό ἄλλο κείμενο διασώζεται ἀπό τόν π. Γεώργιο Μεταλληνό. Πρόκειται γιά ἕνα γραπτό σημείωμα τοῦ Ρωμανίδη πού ἀπέστειλε σέ ἐκεῖνον, ὅπως καί σέ ἄλλους τήν 27 Ἰανουαρίου 2000, λίγο πρίν τήν κοίμησή του, στήν ἀγγλική γλώσσα, στό ὁποῖο φαίνεται ἡ τελική γνώμη τοῦ Φλωρόφσκι γιά τήν Οἰκουμενική Κίνηση καί τό

Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν. Γράφει ὁ Ρωμανίδης, σέ μετάφραση:

«Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκι ἦταν ὁ κύριος Ὀρθόδοξος ἐκπρόσωπος στό Πίστη καί Τάξη πρίν αὐτό γίνει τμῆμα τοῦ Παγκόσμιου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν τό 1948. Βεβαίως ἡ προσέγγισή του στό Διάλογο μέ τούς Προτεστάντες καί τούς Ἀγγλικανούς ἦταν πάντοτε ἡ ἀνάγκη γιά στροφή στήν Ἁγία Γραφή, ὅπως τήν ἑρμήνευσαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τόσο πρίν ὅσο καί κατά τή διάρκεια τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, οἱ ὁποῖοι ἦταν καί εἶναι μέχρι σήμερα τό θεμέλιο τῆς ζωντανῆς Ὀρθόδοξης Παράδοσης τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ὡστόσο, στήν πραγματικότητα, οἱ Προτεστάντες καί οἱ Ἀγγλικανοί δέν πείστηκαν ποτέ. Ὁ Φλωρόφσκυ παρερμήνευσε τήν εὐγένειά τους ὡς ἀληθινή δέσμευση νά μελετήσουν τούς Πατέρες ὡς κλειδί γιά τήν ἕνωση. Ἔπειτα ἐμφανίστηκε ὁ Νίκος Νησιώτης ὡς συμμαθητής Προτεσταντῶν σέ τάξεις πού μελετοῦσαν τό λεγόμενο ὑπαρξισμό τοῦ Κάρλ Μπάρτ καί τοῦ Ἐμιλ Μπροῦνερ. Μερικοί ἀπό αὐτούς ἔγιναν ἡγέτες στό ΠΣΕ καί εἶχαν πειστεῖ ὅτι ὁ Νησιώτης, καί ὄχι ὁ Φλωρόφσκι, ἀποτελεῖ τό κλειδί γιά τήν προσέγγιση ἀνάμεσα στίς Προτεσταντικές καί στήν Ὀρθόδοξη παράδοση, καί αὐτή μποροῦσε ἴσως νά ὁδηγήσει ἀκόμη καί στήν ἕνωση γιά τήν ὁποία εἶχε ἱδρυθεῖ τό ΠΣΕ» (Γεωργίου Μεταλληνοῦ, Πρωτοπρεσβύτερος π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, ἐκδ. Ἁρμός, Ἀθήνα 2003, σελ. 127).

3. Ἐπέκταση τοῦ ἔργου τοῦ Φλωρόφσκι

Ὁ Ρωμανίδης ἦταν, ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος ὁ Φλωρόφσκι, «ὁ ὀξυνούστερος» μαθητής του, ὁ ὁποῖος ἀφομοίωσε πλήρως τήν διδασκαλία τοῦ διδα-σκάλου του, καί γι’ αὐτό προχώρησε καί πιό πέρα, ἀφοῦ σέ μερικά σημεῖα ἔκανε αὐτό πού θά μποροῦσε νά κάνη ὁ Φλωρόφσκι, ὁ ὁποῖος τά εἶχε ἐντοπίσει.

Θά τονίσω μερικά σημεῖα στά ὁποῖα φαίνεται πῶς ὁ Ρωμα-νίδης ἐπεξέτεινε τήν σκέψη καί τό ἔργο τοῦ Φλωρόφσκι.

Ὅταν διαβάζουμε τά κείμενα πού μᾶς ἄφησε ὡς θεολογική κληρονομιά ὁ Φλωρόφσκι παρατηροῦμε ὅτι, μεταξύ τῶν ἄλλων, εἶχε ἐπισημάνει τρία βασικά σημεῖα. Τό πρῶτον ὅτι συνέδεε στενά τήν θεολογία μέ τήν ἱστορία, δέν μπορεῖ, δηλαδή, νά δῆ κανείς τήν θεολογία ἔξω ἀπό τήν ἱστορική πραγματικότητα. Τό δεύτερον σημεῖο εἶναι ὅτι τόνιζε τήν ἐπιστροφή στούς Πατέρας, καί μέ αὐτό ἔκρινε τήν σχολαστική καί ρωσική θεολογία, καί ἔβλεπε τήν «ἕνωση τῶν Ἐκκλησιῶν» στήν ἐπιστροφή στούς Πατέρας τῆς πρώτης χιλιετίας καί κυρίως στήν διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπως ἑρμηνεύεται ἀπό τούς Πατέρας

τῆςἘκκλησίας. Τό τρίτο σημεῖο εἶναι ὅτι ἔκανε ἰσχυρή κριτική στήν ρωσική θεολογία πού συνδέθηκε μέ τήν φιλοσοφία καί ἀποδεσμεύθηκε ἀπό τούς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Τό κείμενό του «Οἱ δρόμοι τῆς ρωσικῆς θεολογίας» καί ἡ ἀντίκρουση τῆς θεωρίας τῆς «σοφιολογίας» τοῦ Μπουλγκάκωφ εἶναι ἐνδεικτικά. Καί τό τέταρτο σημεῖο εἶναι ὅτι ἔκανε λόγο γιά τήν «νεοπατερική σύνθεση», ὅτι, δηλαδή, πρέπει νά δοῦμε ὅλη αὐτήν τήν ἐκκλησιαστική πατερική κληρονομιά μέσα ἀπό τούς Πατέρας τῆς δεύτερης χιλιετίας, τόν ἅγιο Συμεών τόν Νέο Θεολόγο, τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ καί τήν Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν.

Ὁ Ρωμανίδης στηρίχθηκε πάνω σέ αὐτές τίς βάσεις καί προχώρησε πιό πέρα.

Πρῶτον, ἡ σύνδεση μεταξύ θεολογίας καί ἱστορίας ἀπέβη βασικό σημεῖο τῆς ἐργασίας του, ἀφοῦ ἀνέπτυσσε ἱστορικά θέματα, ὅπως τό περιεχόμενο τῆς Ρωμηοσύνης, πού εἶναι τό ἱστορικό ὑπόβαθρο τῆς Ὀρθοδόξου θεολογίας. Τά σχετικά μέ τήν Ρωμανία-Ρωμηοσύνη τά τεκμηρίωσε ὁ ἴδιος μέ τήν βιβλιογραφία καί τίς παραπομπές στό βιβλίο του «Ρωμηοσύνη, Ρωμανία, Ρούμελη» (Ἰ. Ρωμανίδης, Ρωμηοσύνη, Ρωμανία, Ρούμελη, ἐκδ. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη, ἔκδ. β’ 1982). Ἐπίσης τά γραφόμενά του ἐπιβεβαιώθηκαν ἀπό μεταγενέστερες μελέτες τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου π. Γεωργίου Μεταλληνοῦ (Ἐνδεικτικά βιβλία του: π. Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, Ὀρθοδοξία καί Ἑλληνικότητα, Ἐκδ. Μήνυμα, β΄ ἔκδοση ἐπαυξημένη, Ἀθήνα 1992 καί π. Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, Ὁ λαός τοῦ Θεοῦ, Ἱστορικά καί Θεολογικά τοῦ Ρωμαΐϊκου Ἑλληνισμοῦ, ἐκδ. Ἁρμός, Ἀθήνα 2015), τοῦ Ἀναστασίου Φιλιππίδη (Ἀναστασίου Φιλιππίδη, Ρωμηοσύνη ἤ Βαρβαρότητα, Οἱ ἱστορικές ρίζες τῆς μακραίωνης σύγκρουσης Ἑλληνισμοῦ καί Δύσης, ἐκδ. Ἱ.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, γ΄ ἔκδ. 2007, καί Ἀναστασίου Φιλιππίδη, Ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης ὡς ἱστορικός, εἰς π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, τό ἔργο καί ἡ διδασκαλία του, Πρακτικά Ἡμερίδος καί Θεολογικές-Ἱστορικές Μελέτες, ἐκδ. Ἱ.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας) 2014) καί Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου κ.ἄ. (Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου, Γέννημα καί θρέμμα Ρωμηοί, ἐκδ. Ἱ.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας) ἔκδ. β΄, 2000, καί Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου, Παλαιά καί Νέα Ρώμη, Ὀρθόδοξη καί Δυτική Παράδοση, Ἱ.Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), ἔκδ. β’, 2016).

Ἀκόμη, τόν ὁδήγησε νά ἀναπτύξη τήν θεωρία γιά τά ἄκτιστα ρήματα καί τά κτιστά ρήματα καί νοήματα, δηλαδή πῶς ἡ θεοπτία πού γίνεται μέ ἄρρητα ρήματα μεταφέρεται μέ ὅρους πού συναντᾶμε στήν κτιστή ἱστορική πραγματικότητα.

Δεύτερον, εἶδε τήν «ἕνωση τῶν Ἐκκλη-σιῶν» ὄχι μόνον στήν ἐπιστροφή στούς Προφῆτες, Ἀπο-στόλους καί Πατέρας, ἀλλά καί στήν καταδίκη τῆς Φραγκο-λατινικῆς θεολογίας, δηλαδή τῆς σχολαστικῆς θεολογίας, πού εἰσήχθη μέ

τόν Καρλο-μάγνο, ὁ ὁποῖος διαφοροποιήθηκε ἀπό τήν Ρωμανία.

Τρίτον, εἶδε τήν ρωσική ἀπόκλιση τῆς ρωσικῆς θεολογίας ἀπό τήν πατερική θεολογία καί ἄσκησε αὐστηρή κριτική στήν λανθασμένη ἑρμηνεία τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, πού ἔγινε ἀπό ρώσους θεολόγους, ἀλλά καί στήν λεγόμενη ρωσική εὐσέβεια. Καί τέταρτον, τήν «νεοπατερική σύνθεση» τήν εἶδε μέσα ἀπό τόν ὀρθόδοξο ἡσυχασμό, τήν φιλοκαλική παράδοση, ὡς κάθαρση, φωτισμό καί θέωση, μέσα καί ἀπό τούς νέους ἡσυχαστές Πατέρες.

Ἔτσι, ὁ Ρωμανίδης ὄχι μόνον ἀφομοίωσε δημιουργικά καί ἐπεξέτεινε ἀκόμη περισσότερο τίς θεολογικές θέσεις τοῦ Φλωρόφσκι, ἀλλά τίς ἔκανε πιό λαμπερές, ἀφοῦ τίς πέρασε μέσα ἀπό τήν ἡσυχαστική-φιλοκαλική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, τήν ὁποία εἶχε ἐντοπίσει ὁ Φλωρόφσκι.

Γιά νά περατώσω αὐτήν τήν εἰσήγηση θά ἤθελα νά παρα-θέσω δύο ἀποσπάσματα ἀπό τίς ἐπιστολές πού ἀπέστειλε ὁ Ρωμα-νίδης στόν Φλωροφσκι.

Τό πρῶτο ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπό ἐπιστολή πού ὁ Ρωμανίδης ἀπέστειλε στόν Φλωρόφσκι τήν 14η Ἀπριλίου 1966, ὅταν ἔμαθε ὅτι θά ἀποχωροῦσε ἀπό τό Χάρβαρντ.

«Τελειώνω τὴν διδακτορική μου διατριβὴ στὸ Harvard, ἀλλὰ δὲν σκοπεύω νὰ τὴν ὑποβάλω γιὰ κάποιο πτυχίο. Θὰ τὴν δημοσιεύσω ὅσο τό δυνατόν πιὸ γρήγορα μὲ τὶς ἁρμόζουσες εὐχαριστίες σὲ ἐσᾶς ὡς σύμβουλο-καθηγητή. Εἶναι σημαντικὸ τώρα νὰ συνεχίσω τὴν σταδιοδρομία μου ἀρκούμενος στὸ ὀρθόδοξο διδακτορικό μου. Οἱ ἀνόητοι στόν Τίμιο Σταυρὸ καὶ ἀλλοῦ πρέπει νὰ μάθουν ὅτι δὲν χρειάζεται ἀγγλο-σαξονικὸ διδακτορικὸ γιὰ νὰ εἶναι κάποιος ὀρθόδοξος θεολόγος» (Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἱεροθέου, π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, ἕνας κορυφαῖος..., ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 152).

Τό δεύτερο ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπό ἐπιστολή του στόν Φλωρόφσκι τήν 11 Μαΐου 1958. Γράφει:

«Δυστυχῶς ἐμεῖς οἱ σύγχρονοι Ὀρθόδοξοι ἔχουμε χάσει ἐντελῶς τὸ νόημα τῆς διάκρισης μεταξὺ αἵρεσης καὶ Ὀρθοδοξίας, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔχουμε διαζεύξει τὴν θεολογία ἀπὸ τὴν εὐσέβεια καὶ προσπαθοῦμε νὰ γίνουμε εὐσεβεῖς χωρὶς τὴν καθοδήγηση τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος, καὶ ἔτσι ἔχει καταστῆ ἐφικτὸ ἄνθρωποι μὲ ἀσυνείδητες αἱρετικὲς προϋποθέσεις νὰ ὁρίζουν τὸ ὑπόδειγμα τῆς σύγχρονης ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἰδιαίτερα σὲ αὐτὴ τὴν χώρα. Σὲ αὐτὴν τὴν κατάσταση ἀντιμετωπίζει κάποιος τόσα πολλὰ προβλήματα. Πρέπει νὰ γυρίση τὴν πλάτη καὶ νὰ ἐπιτρέψη στοὺς πλαστογράφους τοῦ ὀρθοδόξου πνεύματος νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργο τους φθείροντας τὶς παραδόσεις μας ἢ νὰ πολεμήση μέχρι τὸ τέλος. Φυσικὰ

καὶ πρέπει νὰ πολεμήση, ἀλλὰ πῶς καὶ μὲ τὴν βοήθεια ποιοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Κυρίου;

Οἱ Ὀρθόδοξοι σήμερα δὲν εἶναι ἱκανοποιημένοι μὲ τὰ μέσα τῆς σωτηρίας ποὺ τοὺς ἔδωσε ὁ Ἴδιος ὁ Κύριος καὶ προσπαθοῦν νὰ ἐφεύρουν καινούριους καὶ πιὸ βολικοὺς τρόπους. Ἀντὶ νὰ ἀποδέχωνται αὐτὸ ποὺ ἔχει κάνει γι' αὐτοὺς ὁ Κύριος, λένε στὸν Θεὸ τί θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε κάνει, καὶ μάλιστα προσπαθοῦν νὰ κάνουν τὴν δουλειὰ τοῦ Θεοῦ μὲ πολὺ καλύτερο τρόπο, ἔτσι νομίζουν, ἀπὸ ὅ,τι θὰἔκανε ὁ Θεός» (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 130-131).

Ὁ Ρωμανίδης ἦταν πράγματι ἕνας ἄξιος μαθητής τοῦ μεγάλου Φλωρόφσκι πού συνέχισε τό ἔργο του, γι' αὐτό καί αὐτός ἔγινε μεγάλος καί ἄξιος θεολόγος. Αὐτό τό ἀπέδειξε καί στήν πράξη, γιατί ὅταν οἱ ὑπεύθυνοι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἀπέλυσαν ἀπό καθηγητή τόν Φλωρόφσκι, τότε ὁ Ρωμανίδης διαμαρτυρόμενος παραιτήθηκε καί ὁ ἴδιος ἀπό τήν θέση τοῦ καθηγητοῦ, πράγμα πού τοῦ κόστισε ἀκόμη καί οἰκονομικά (Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 152). Ὁ ἴδιος σέ μιά ἐπιστολή του γράφει: «Ἀπό τήν ἀρχή-ἀρχή τῆς σταδιοδρομίας μου ἔχω ταυτισθῆ μέ τόν Φλωρόφσκι» (π. Γεωργίου Μεταλληνοῦ, Πρωτοπρεσβύτερος π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 127).

Τελικά, ἔχουν καί οἱ δύο μιά ἀντίστροφη πορεία μέ τήν ἰδία ἀντίδραση. Ὁ Φλωρόφσκι ξεκίνησε ἀπό τήν Ἀνατολή, ἀπό τήν Ὀδησσό, μέ βάση τήν θεολογία πού γνώρισε στήν λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καί ἀντέδρασε στήν ρωσική θεολογία πού συνάντησε στό Παρίσι, καθώς ἐπίσης προσπάθησε νά μεταφέρη τήν Ὀρθό-δοξη θεολογία στήν Δύση. Ἀντίθετα, ὁ Ρωμανίδης ξεκίνησε ἀπό τήν Δύση-Ἀμερική μέ τίς γερές θεολογικές σπουδές πού ἔκανε καί τήν ἡσυχα-στική παράδοση τῆς μητέρας του καί τοῦ Ἁγίου Ὄρους, εἰδικότερα τοῦ Γέροντος Ἰωσήφ τοῦ Ἡσυχαστῆ, γιά νά μεταβῆ στό Παρίσι καί τήν Ἑλλάδα καί νά ἀντιδράση στήν δυτική θεολογία πού συνάντησε ἐδῶ στήν Ἀνατολή.

Ἦταν πράγματι δύο Ὀρθόδοξοι μεγάλοι καί παγκόσμιοι θεολόγοι, πού ἐξέφρασαν τήν ἀληθινή θεολογία τῆς Ἐκκλησίας.–